

Teismo praktikos rinkinys

GENERALINĖS ADVOKATĖS
ELEANOR SHARPSTON IŠVADA,
pateikta 2018 m. rugsėjo 11 d.¹

Byla C-457/17

Heiko Jonny Maniero
prieš
Studienstiftung des deutschen Volkes eV

(*Bundesgerichtshof* (Aukščiausiasis Federalinis Teismas, Vokietija) pateiktas prašymas priimti prejudicinį sprendimą)

(Direktyva 2000/43/EB – Vienodas požiūris į asmenis nepriklausomai nuo jų rasės arba etninės priklausomybės – 3 straipsnio 1 dalies g punktas – Švietimas – Stipendijos studentams, išlaikiusiems pirmąjį valstybinį teisės egzaminą)

1. „Niekas negalėtų suabejoti tuo, kad įstatymų leidėjui reikia itin rūpintis jaunimo auklėjimu <...> tačiau reikia nepamiršti išsiaiškinti, kas yra auklėjimas <...>“²

2. Europos teisės aktų leidėjas iš tiesų priėmė teisės aktų šioje srityje, kurie, be kita ko, pripažįsta teisę į mokslą pagrindine teise³. Tačiau jis neapibrėžė švietimo sąvokos. Šiuo prašymu priimti prejudicinį sprendimą Teisingumo Teismo prašoma atsakyti į šį seną klausimą, dabar iškeltą ES teisės kontekste, būtent atsižvelgiant į Tarybos direktyvą 2000/43/EB⁴. Kas yra švietimas?

Teisinis pagrindas

Direktyva 2000/43

3. Direktyvos 2000/43 tikslas yra sukurti kovos su diskriminacija dėl rasės ar etninės priklausomybės sistemą⁵.

1 Originalo kalba: anglų.

2 „τι μὲν οὐ τ νομοθέτ μάλιστα πραγματευτέον περ τ ν τῶν νέων παιδείαν, ο δε ς ν μφισβητήσῃε ... τίς δ ἔσται παιδεία ... δε μ λανθάνειν“. Aristotelis, *Politika*, 8 knyga. Vertimas į lietuvių kalbą – Mindaugo Strockio, Vilnius, 2009.

3 Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos (toliau – Chartija) (OL C 364, 2000, p. 1) 14 straipsnis.

4 2000 m. birželio 29 d. Tarybos direktyva, įgyvendinanti vienodo požiūrio principą asmenims nepriklausomai nuo jų rasės arba etninės priklausomybės (OL L 180, 2000, p. 22; 2004 m. specialusis leidimas lietuvių k., 20 sk., 1 t., p. 23).

5 1 straipsnis.

4. 2 straipsnio 1 dalyje draudžiama ir tiesioginė, ir netiesioginė diskriminacija dėl rasės arba etninės priklausomybės. 2 straipsnio 2 dalyje tiesioginė diskriminacija apibrėžiama taip: „kai vienam asmeniui taikomos prastesnės sąlygos, nei panašioje situacijoje yra, buvo ar galėjo būti taikomos kitam asmeniui dėl rasės ar etninės priklausomybės“, o netiesioginė diskriminacija – „kai dėl akivaizdžiai neutralių sąlygų, kriterijų ar praktikos tam tikros rasės ar etninės priklausomybės asmenys gali patekti tam tikru atžvilgiu į prastesnę padėtį nei kiti asmenys, nebent tas sąlygas, kriterijus ar praktiką objektyviai pateisina teisėtas tikslas, o šio tikslo siekiama atitinkamomis ir būtinomis priemonėmis“.

5. 3 straipsnio 1 dalyje apibrėžiama direktyvos taikymo sritis: „neviršijant Bendrijai suteiktų įgaliojimų, visiems asmenims tiek valstybiniame, tiek privačiame sektoriuje, įskaitant valstybines įstaigas, ši direktyva taikoma: <...> g) švietimui <...>“.

Nacionalinė teisė

6. Direktyva 2000/43 į Vokietijos teisę buvo perkelta *Allgemeines Gleichbehandlungsgesetz* (Bendrasis įstatymas dėl vienodo požiūrio, toliau – AGG).

7. AGG 1 straipsniu draudžiama bet kokia diskriminacija dėl, be kita ko, rasės ar etninės priklausomybės. 2 straipsnio 1 dalies 7 punktu, kuriuo į nacionalinę teisę perkeliamas Direktyvos 2000/43 3 straipsnio 1 dalies g punktas, apibrėžiama diskriminacijos draudimo taikymo sritis, į kurią patenka diskriminacija dėl, be kita ko, švietimo. 3 straipsnio 1 ir 2 dalyje apibrėžiama tiesioginė ir netiesioginė diskriminacija, kuri draudžiama šiuo įstatymu.

Faktinės aplinkybės, procesas ir pateikti klausimai

8. H. Maniero yra Italijos pilietis, gimęs ir gyvenantis Vokietijoje. 2013 m. Armėnijos universitete jis įgijo akademinį „Bachelor of Laws“ (teisės bakalauro) laipsnį.

9. 2013 m. gruodžio 11 d. H. Maniero susisiekė su *Studienstiftung des deutschen Volkes e.V.* (Vokiečių tautos studijų fondas, toliau – fondas), stipendijas skiriančia registruota asociacija, norėdamas prašyti Bucerijaus teisės programos stipendijos, kuria remiami teisės tyrimų ir studijų projektai užsienyje⁶.

10. 2014 m. sausio 17 d. fondas atsakė į prašymą ir nurodė, kad kandidatai turėtų būti išlaikę pirmąjį valstybinį teisės egzaminą. H. Maniero atsakė, kad jo baigtos „penkerių metų studijos“ Armėnijoje prilygsta antrajam valstybiniam teisės egzaminui, nes suteikia teisę dirbti teisėju ir advokatu šioje šalyje. Jis pareiškė, kad fondo reikalavimas kandidatams galėtų prieštarauti AGG dėl diskriminavimo dėl tautinės ar socialinės priklausomybės.

11. H. Maniero neteikė prašymo stipendijai gauti. Tolesnėje korespondencijoje su fondu jis pareiškė, kad neigiamas fondo požiūris atgrasė jį nuo paraiškos pateikimo.

12. H. Maniero kreipėsi į *Landgericht* (Apygardos teismas, Vokietija) reikalaudamas, kad fondas būtų įpareigotas panaikinti diskriminacinį reikalavimą ir nediskriminuoti jo dėl amžiaus ar kilmės, atlyginti 18 734,60 EUR žalą ir kompensuoti kelionės išlaidas. Šis reikalavimas ir vėliau pateiktas apeliacinis skundas buvo atmesti.

13. Tuomet H. Maniero pateikė kasacinį skundą *Bundesgerichtshof* (Aukščiausiasis Federalinis Teismas, toliau – prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas).

⁶ Fondo tikslas, remiantis jo įstatais, yra remti aukštosiose mokyklose studijuojančius jaunuolius, kurių mokslininko ar menininko talentas ir asmenybė leidžia tikėtis ypatingų visuomenei naudingų laimėjimų. Bucerijaus teisės programa siekiama suteikti ypač kvalifikuotiems teisės studijų Vokietijoje absolventams galimybę susipažinti su užsienio šalių teisinėmis sistemomis, įgyti patirties užsienyje ir užsienio kalbų žinių.

14. Šis teismas pažymi, kad kasacinis skundas gali būti patenkintas tik tuo atveju, jei stipendijų skyrimas patenka į švietimo sąvokos taikymo sritį, kaip apibrėžta AGG 2 straipsnio 1 dalies 7 punkte, kuriuo į nacionalinę teisę perkeltas Direktyvos 2000/43 3 straipsnio 1 dalies g punktas. Tokiomis aplinkybėmis keltinas kitas klausimas, ar reikalavimas būti išlaikius pirmąjį valstybinį teisės egzaminą laikytinas, ar nelaikytinas netiesiogine diskriminacija, draudžiama pagal AGG 3 straipsnio 2 dalį, kuria į nacionalinę teisę perkeltas Direktyvos 2000/43 2 straipsnio 2 dalies b punktas. Tokiomis aplinkybėmis prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas teikia Teisingumo Teismui šiuos klausimus:

„1. Ar registruotos asociacijos skiriamos stipendijos, skirtos tyrimų ar studijų projektams užsienyje skatinti, patenka į švietimo sąvokos taikymo sritį, kaip tai suprantama pagal Direktyvos 2000/43/EB 3 straipsnio 1 dalies g punktą?

2. Jei atsakymas į pirmąjį klausimą būtų teigiamas:

ar skiriant stipendijas, nurodytas pirmajame prejudiciniame klausime, kandidatams keliamas reikalavimas būti išlaikius pirmąjį valstybinį teisės egzaminą Vokietijoje netiesiogiai diskriminuoja kandidatą ir taip pažeidžiamas Direktyvos 2000/43 2 straipsnio 2 dalies b punktas, jeigu kandidatas, kuris yra Sąjungos pilietis, nors įgijęs panašų išsilavinimą už Europos Sąjungos ribų, o studijų vieta nėra susijusi su kandidato etnine priklausomybe, laisvai kalbėdamas vokiečių kalba ir gyvendamas nacionalinėje teritorijoje turėjo tokią pačią galimybę kaip šalies piliečiai baigęs toje šalyje teisės studijas išlaikyti pirmąjį valstybinį teisės egzaminą;

ar šiuo atžvilgiu turi reikšmės tai, kad stipendijų programa, kuri nėra siejama su diskriminacinėmis savybėmis, siekiama remiant tyrimo ar studijų projektus užsienyje skatinti teisės studijų absolventus Vokietijoje susipažinti su užsienio šalių teisinėmis sistemomis, įgyti patirties užsienyje ir užsienio kalbų žinių?“

15. Rašytines pastabas pateikė fondas, Vokietijos vyriausybė ir Europos Komisija. H. Maniero, fondas, Vokietijos vyriausybė ir Komisija 2018 m. gegužės 30 d. posėdyje pateikė pastabas žodžiu.

16. Atsižvelgdama į Teisingumo Teismo prašymą šioje išvadoje nagrinėsiu tik pirmąjį klausimą.

Vertinimas

17. Prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas klausia, ar registruotos asociacijos skiriamos stipendijos, skirtos tyrimų ar studijų projektams užsienyje skatinti, patenka į Direktyvos 2000/43/EB 3 straipsnio 1 dalies g punkto taikymo sritį, nes jos siejamos su švietimu? Pirmiausia norėčiau pažymėti, kad ši byla susijusi su švietimo sąvoka pagal Direktyvą 2000/43, o *ne* su galimomis pasekmėmis diplomų pripažinimui ar laisvam asmenų judėjimui.

18. Fondas ir Vokietijos vyriausybė teigia, kad švietimo sąvoka turėtų būti aiškinama kaip neapimanti stipendijų skyrimo. Jie savo argumentus daugiausia grindžia direktyvos priėmimo istorija ir sistema.

19. Tačiau Komisija teigia, kad Direktyva 2000/43 turėtų būti aiškinama plačiai, ir su šiuo argumentu H. Maniero sutinka. Vadinasi, stipendijų skyrimas turėtų būti įtrauktas į švietimo sąvokos, kaip ji apibrėžta 3 straipsnio 1 dalies g punkte, taikymo sritį.

20. Pagal suformuotą Teisingumo Teismo jurisprudenciją tiek iš reikalavimo vienodai taikyti Sąjungos teisę, tiek iš lygybės principo matyti, kad tuo atveju, kai Sąjungos teisės nuostatoje nedaroma aiškios nuorodos į valstybių narių teisę, kuri leistų nustatyti jos reikšmę ir taikymo sritį, ji visoje Sąjungoje paprastai turi būti aiškinama savarankiškai ir vienodai. Direktyvos 2000/43 tekste nepateikiama konkrečių gairių, kaip turi būti suprantama švietimo sąvoka, joje taip pat nėra jokios nuorodos į

nacionalinę teisę, susijusios su šios sąvokos reikšme. Vadinas, taikant šią direktyvą ši sąvoka turėtų būti laikoma savarankiška ES teisės sąvoka, kurią visose valstybėse narėse reikėtų aiškinti vienodai⁷.

21. Pagal suformuotą Teisingumo Teismo jurisprudenciją termino reikšmė ir apimtis turi būti nustatytos pagal įprastą jo reikšmę bendrinėje kalboje, atsižvelgiant į kontekstą, kuriame jis vartojamas, ir teisės aktų, kuriuose jis įtvirtintas, tikslus⁸.

22. Švietimas paprastai suprantamas kaip „veikla arba procesas, kurio metu, pirmiausia vaikystėje ir paauglystėje, sistemingai įgyjamos žinios“⁹. Paaiškinamųjų švietimo apibrėžčių netrūksta¹⁰; Pavyzdžiui, Tarptautiniame standartizuotame švietimo klasifikatoriuje (2011 m.) siūloma tokia formuluotė: „procesai, kuriais visuomenės sąmoningai iš kartos į kartą perduoda savo sukauptą informaciją, žinias, supratimą, požiūrius, vertybes, įgūdžius, gebėjimus ir elgesio modelius. Švietimas apima komunikaciją, skirtą mokytis.“¹¹ Vadinas, švietimas yra intelektinis procesas. Švietimas yra sudarytas iš dviejų aspektų, vienas yra turinio (tai yra „intelektinė veikla“), o kitas – funkcinis (tai yra „procesas“). Paprastai, bet ne visada švietimas vyksta mokykloje arba universitete. Aš į šios sąvokos taikymo sritį įtraukčiau mokslinius tyrimus, jei jie vykdomi švietimo įstaigoje, nes šių mokslinių tyrimų tikslas yra įgyti žinių ir jas perduoti, o ne siekti komercinių tikslų. Nors kalbant apie švietimą pirmiausia turimi omenyje jauni žmonės, svarbu pabrėžti, kad švietimas skirtas visoms amžiaus grupėms. Mokymasis visą gyvenimą šiandien atlieka reikšmingą vaidmenį žmogaus profesinei ir asmeninei raidai¹². Todėl manoma, kad tokios iniciatyvos, kaip „université du troisième âge“ (trečiojo amžiaus universitetas), leidžia gilinti žinias asmenims, pasitraukusiems iš aktyvios ekonominės veiklos.

23. Iš įprastos žodžio „švietimas“ reikšmės, kuri, primenu, yra labai plati, nėra akivaizdu, kad stipendijų skyrimas būtinai patenka į jos taikymo sritį.

24. Todėl pereisiu prie taisyklių, kurioms priskiriama ši sąvoka, konteksto ir tikslo.

7 Šiuo klausimu žr. 2017 m. kovo 2 d. Sprendimo *J. d.*, C-4/16, EU:C:2017:153, 23 ir 24 punktus ir juose nurodytą jurisprudenciją.

8 2014 m. rugsėjo 3 d. Sprendimo *Deckmyn ir Vrijheidsfonds*, C-201/13, EU:C:2014:2132, 19 punktą ir jame nurodytą jurisprudenciją.

9 Tokia švietimo apibrėžtis pateikiama *Collins English Dictionary*. *Oxford English Dictionary* švietimo sąvoka apibrėžiama taip: „sistemingo mokymosi arba mokymo procesas, pirmiausia mokykloje ar universitete“. Abi šios apibrėžtys kartu atitinka įprastą supratimą, kas laikoma švietimu.

10 Prancūzų kalba švietimo apibrėžtis, pateikta *Petit Robert*, atrodo, yra netgi dar platesnė: „mise en œuvre des moyens propres à assurer la formation et le développement d'un être humain“. Vokiečių kalba, kuri šioje byloje yra proceso kalba, *Duden – Deutsches Universalwörterbuch* siūloma tokia švietimo (*Bildung*) apibrėžtis: „a) das Bilden (5), Erziehung: die B. der Jugend; mehr für die B. tun; b) das Gebildetsein; das Ausgebildetsein; erworbenes Allgemeinwissen: eine wissenschaftliche, künstlerische, humanistische B.; seine B. vervollständigen, vertiefen; eine umfassende B. besitzen; eine vorzügliche B. erhalten; ein Mann von B. (ein gebildeter Mann); das gehört zur allgemeinen B. (das sollte jeder Gebildete wissen); c) (seltener) gutes Benehmen: sie hat keine B. (weiß nicht, was sich schickt)“.

Etimologijos aspektu išnagrinėjus direktyvos versijas skirtingomis kalbomis matyti, kad septyniose kalbinėse versijose (anglų k. „education“, prancūzų k. „éducation“, maltiečių k. „edukazzjoni“, lenkų k. „edukacji“, portugalų k. „educação“, rumunų k. „educația“ ir ispanų k. „educación“) vartojamas žodis etimologiškai kildinamas iš lotynų kalbos veiksmažodžio *educare*, „ugdyti, auginti, lavinti“, giminingo žodžiui *educere*, „duoti (kam) pasireikšti, vesti tolyn“.

11 Tarptautiniu standartizuotu švietimo klasifikatoriumi remiamasi nustatant tarptautinę klasifikaciją, kai švietimo programos ir susijusios kvalifikacijos skirstomos pagal Jungtinių Tautų švietimo, mokslo ir kultūros organizacijos siūlomus lygius ir sritis. Ši apibrėžtis iš dalies pakartota apibrėžiant švietimo sąvoką 2008 m. balandžio 23 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamento (EB) Nr. 452/2008 dėl švietimo ir mokymosi visą gyvenimą statistikos rengimo ir plėtotės 2 straipsnio d punkte (OL L 145, 2008, p. 227).

12 2013 m. gruodžio 11 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamente (ES) Nr. 1288/2013, kuriuo sukuriamas Sąjungos švietimo, mokymo, jaunimo ir sporto programa „Erasmus+“ ir kuriuo panaikinami sprendimai Nr. 1719/2006/EB, Nr. 1720/2006/EB ir Nr. 1298/2008/EB (OL L 347, 2013, p. 50), „mokymasis visą gyvenimą“ apibrėžiamas kaip „bendrasis lavinimas, profesinis rengimas ir mokymas, neformalusis ugdymas ir savišvieta visais gyvenimo etapais, įskaitant konsultavimo ir orientavimo paslaugas, padedantys tobulinti asmeninius, pilietinius, kultūrinius, socialinius ir (arba) su užimtumu susijusius žinias, įgūdžius ir kompetencijas arba pagerinti dalyvavimą visuomenės veikloje“.

25. Direktyvos 2000/43 tikslas – sukurti kovos su diskriminacija dėl rasės ar etninės priklausomybės sistemą siekiant valstybėse narėse įgyvendinti vienodo požiūrio principą¹³. Juo direktyvos taikymo srityje konkrečiai išreiškiamas diskriminacijos dėl rasės ar etninės priklausomybės draudimo principas, įtvirtintas Chartijos 21 straipsnyje¹⁴. Direktyvos preambuleje teisė į apsaugą nuo diskriminacijos apibrėžiama kaip visuotinė teisė ir šiuo tikslu nurodomi įvairūs tarptautiniai susitarimai, kuriais ta teisė pripažįstama¹⁵.

26. Be to, 9, 12 ir 13 konstatuojamosiose dalyse ES teisės aktų leidėjas siekė, kad būtų aišku, jog: i) diskriminavimas dėl rasės arba etninės priklausomybės gali trukdyti siekti Sutarties tikslų, ypač siekti didelio užimtumo ir socialinės apsaugos, gerinti gyvenimo lygį ir gyvenimo kokybę, siekti ekonominės ir socialinės sanglaudos bei solidarumo, jis taip pat gali pakenkti Europos Sąjungos, kaip laisvės, saugumo ir teisingumo erdvės, plėtrai; ir ii) šiuo bet kokios diskriminacijos draudimu pirmiausia siekiama užtikrinti demokratinės ir tolerantiškos visuomenės, leidžiančios visiems asmenims laisvai veikti nepaisant jų rasės ar etninės priklausomybės, vystymąsi¹⁶.

27. Direktyvos 2000/43 taikymo sritis yra plati. *Ratione personae* ji taikoma visiems fiziniams asmenims ir apsaugo juos nuo diskriminacijos dėl rasės arba etninės priklausomybės¹⁷. Ši apsauga taikoma tiek valstybiniame, tiek privačiame sektoriuje, įskaitant valstybines įstaigas¹⁸. *Ratione materiae* ji apima daugiau nei vien darbuotojų galimybę dirbti pagal darbo sutartį ir vykdyti savarankiškai dirbančio asmens veiklą ir apima visas sritis, kurių baigtinis sąrašas pateikiamas 3 straipsnio 1 dalyje¹⁹.

28. Kaip Teisingumo Teismas ne kartą yra nusprendęs, atsižvelgiant į Direktyvos 2000/43 tikslą ir teisių, kurias ja siekiama apsaugoti, pobūdį, jos taikymo sritis negali būti apibrėžiama siaurai²⁰. Ši išvada taikoma direktyvos sąvokoms, kuriomis apibrėžiama jos materialinė taikymo sritis, pavyzdžiui, užimtumo, profesinio orientavimo ir mokymo, darbo sąlygų, socialinės apsaugos ir lengvatų ir, žinoma, švietimo srityse²¹.

29. Ar šis platus švietimo sąvokos aiškinimas taip pat apima stipendijų skyrimą?

30. Stipendijų skyrimas pats savaime nelaikomas intelektiniu procesu, kuris sudaro švietimą. Jis susijęs su galimybe įgyti išsilavinimą.

31. Vis dėlto, mano nuomone, galimybė įgyti išsilavinimą yra esminė paties švietimo sudedamoji dalis, visų pirma atsižvelgiant į kovos su diskriminacija teisinę priemonę.

32. Iš tiesų, jeigu kovojant su diskriminacija nebūtų suteikiama galimybė įgyti išsilavinimą, tuomet kas liktų iš švietimo sąvokos? Klasėje (kalbant apie labiausiai įprastą švietimo sampratą) bet kas gali sėdėti priekiniame suole ir užduoti klausimus. Šiais laikais būtų neįsivaizduojama situacija, kad tam tikra etninė grupė privalėtų sėdėti klasės gale ir neturėtų teisės kreiptis į mokytoją. Taip pat akivaizdu, kad visi besimokantys asmenys turėtų būti vertinami pagal tuos pačius kriterijus, atsižvelgiant į jų nuopelnus, o ne į rasę ar etninę priklausomybę; ir visi sėkmingai besimokantieji turėtų gauti tokį pat

13 1 straipsnis.

14 2015 m. liepos 16 d. Sprendimo *CHEZ Razpredelenie Bulgaria*, C-83/14, EU:C:2015:480, 58 ir 72 punktai ir juose nurodyta jurisprudencija.

15 3 konstatuojamoji dalis.

16 Taip pat žr. 2015 m. liepos 16 d. Sprendimo *CHEZ Razpredelenie Bulgaria*, C-83/14, EU:C:2015:480, 74 punktą.

17 3 straipsnio 1 dalis ir 16 konstatuojamoji dalis. Numatyta apsauga tam tikrais atvejais taikoma juridiniams asmenims, jei jie yra diskriminuojami dėl jų narių rasės arba etninės priklausomybės.

18 3 straipsnio 1 dalis.

19 Žr. direktyvos 12 konstatuojamąją dalį ir 2011 m. gegužės 12 d. Sprendimo *Runevič-Vardyn ir Wardyn*, C-391/09, EU:C:2011:291, 41 ir 42 punktus. Šiuo atžvilgiu jos taikymo sritis yra platesnė už 2000 m. lapkričio 27 d. Tarybos direktyvos 2000/78/EB, nustatančios vienodo požiūrio užimtumo ir profesinėje srityje bendruosius pagrindus (OL L 303, 2000, p. 16; 2004 m. specialusis leidimas lietuvių k., 5 sk., 4 t., p. 79), taikymo sritį.

20 2015 m. liepos 16 d. Sprendimo *CHEZ Razpredelenie Bulgaria*, C-83/14, EU:C:2015:480, 42 punktas ir jame nurodyta jurisprudencija.

21 Šiuo klausimu dėl galimybės gauti prekes ir paslaugas (Direktyvos 2000/43 3 straipsnio 1 dalies h punktas) žr. 2015 m. liepos 16 d. Sprendimo *CHEZ Razpredelenie Bulgaria*, C-83/14, EU:C:2015:480, 43 punktą.

diplomą²². Tačiau galimybė būti priimtam tomis pačiomis sąlygomis į visas mokyklas ir kursus yra tapati *galimybei* įgyti išsilavinimą. Be tokios galimybės negali būti jokio švietimo. Trumpiau tariant, žodis „švietimas“ neišvengiamai siejamas su žodžiais „galimybė įgyti“ išsilavinimą; šie žodžiai koegzistuoja ir priklauso vienas nuo kito, todėl juos atskyrus būtų kliudoma įgyvendinti direktyvos tikslą kovoti su diskriminacija švietimo srityje.

33. Žinoma, galimybė įgyti išsilavinimą turi daug sudedamųjų dalių. Pavyzdžiui, tai būtų galimybė fiziškai patekti į pastatą; *numerus clausus* sistema, kuria norima kontroliuoti besimokančių asmenų skaičių; galimybė skolintis arba pirkti knygų; galimybė padengti pragyvenimo išlaidas (ir daugelis kitų). Todėl mokyklos, universitetai ir kitos institucijos dažnai skiria stipendijas, kuriomis padengiami švietimo programų mokesčiai, kelionės išlaidos studijuojant užsienyje arba išlaikymo išlaidos (pinigais ar natūra, pavyzdžiui, suteikiant nemokamą apgyvendinimą ar maitinimą).

34. Finansavimas yra labai svarbus galimybės įgyti išsilavinimą aspektas. Jei tam tikra etninė grupė negali įgyti finansavimo, ypač už švietimo programas, už kurias mokesčiai yra labai dideli, tai reiškia, kad iš minėtos grupės atimama galimybė įgyti išsilavinimą. Taip įtvirtinama bet kokia esama šios grupės diskriminacija. Kaip Komisija nurodė savo pasiūlyme dėl direktyvos, aukštos kokybės švietimas yra būtina sąlyga siekiant sėkmingai integruotis į visuomenę, todėl atrankos procedūrose (t. y. suteikiant galimybę įgyti išsilavinimą) turėtų būti laikomasi vienodo požiūrio principo²³. Aiškinant „švietimą“ teleologiškai akivaizdu, kad galimybės įgyti išsilavinimą aspektai patenka į direktyvos taikymo sritį.

35. Išanalizavus švietimo sąvoką platesniame ES teisės kontekste peršasi ta pati išvada. Teisė į mokslą (ir profesinio mokymo prieinamumą), taip pat apsauga nuo diskriminacijos dėl rasės arba etninės priklausomybės yra pagrindinės teisės, pripažįstamos Chartijos 14 ir 21 straipsniuose. Sprendžiant, kaip aiškinti „švietimą“ atsižvelgiant į Direktyvą 2000/43, svarbu nepamiršti, kad šis klausimas susijęs su dviem pagrindinėmis teisėmis.

36. Teisingumo Teismo jurisprudencijoje švietimo sąvoka jau yra išaiškinta plačiai tais atvejais, kai kalbama apie vienodą požiūrį, ir į ją įtraukiami aspektai, susiję su galimybe įgyti išsilavinimą. Byloje, kurią iškėlė du vokiečiai studentai, kuriems Nyderlandai atsisakė suteikti tokį pat studijų finansavimą, koks suteikiamas nyderlandiečiams, Teisingumo Teismas konstatavo, kad vienodo požiūrio principas priimant į mokymo kursus darbuotojų migrantų vaikus Reglamento (EEB) Nr. 1612/68 12 straipsnyje²⁴ taikomas ne tik taisyklėms, kuriomis reglamentuojamas pats priėmimas, bet ir bendrosioms priemonėms, skirtoms mokymuisi švietimo įstaigoje palengvinti²⁵.

37. Be to, aiškindamas EEB sutarties 7 straipsnį (dabar – SESV 21 straipsnio 2 dalis), Teisingumo Teismas nusprendė, kad vienodas požiūris kalbant apie profesinio mokymo prieinamumo sąlygas taikomas ne tik reikalavimams, kuriuos nustatė aptariama švietimo įstaiga, pavyzdžiui, mokesčiams už mokslą, bet ir bet kuriai priemonei, kuri gali trukdyti naudotis tokia teise, pavyzdžiui, teisei gyventi valstybėje narėje, kurioje organizuojamas mokymas²⁶.

22 Norėčiau pasinaudoti proga ir pabrėžti, kad segregacija švietimo srityje dėl rasės arba etninės priklausomybės buvo įprasta Pietų Afrikos apartheido režimui; o moterims iki 1947 m. gruodžio mėn. Kembridžo universitete nebuvo leidžiama suteikti mokslinio laipsnio, nors jos laikė lygiai tokius pat egzaminus kaip jų kolegos vyrai.

23 Pasiūlymas dėl Tarybos direktyvos, įgyvendinančios vienodo požiūrio principą asmenims nepriklausomai nuo jų rasės arba etninės priklausomybės (COM(1999) 566 *final*) (toliau – Komisijos pasiūlymas), p. 5.

24 1968 m. spalio 15 d. Tarybos reglamentas dėl laisvo darbuotojų judėjimo Bendrijoje (OL L 257, 1968, p. 475; 2004 m. specialusis leidimas lietuvių k., 5 sk., 1 t., p. 15), panaikintas 2011 m. balandžio 5 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentu (ES) Nr. 492/2011 dėl laisvo darbuotojų judėjimo Sąjungoje (OL L 141, 2011, p. 1). Norėčiau atkreipti dėmesį į tai, kad šis reglamentas įkvėpė Komisiją ir padėjo jai paaiškinti kai kurias Direktyvoje 2000/43 vartojamas sąvokas; Komisijos pasiūlymas, p. 7.

25 Žr. 1989 m. kovo 15 d. Sprendimo *Echternach ir Moritz*, 389/87 ir 390/87, EU:C:1989:130, 33 punktą. Ankstesnėje byloje, taip pat susijusioje su Reglamentu Nr. 1612/68 12 straipsniu, Teisingumo Teismas 1974 m. liepos 3 d. Sprendimo *Casagrande*, 9/74, EU:C:1974:74, 7 punkte nurodė, kad „integracija reiškia, kad jei užsienio šalies darbuotojo vaikas nori įgyti vidurinį išsilavinimą, šis vaikas gali pasinaudoti galimybėmis, susijusiomis su mokymosi stipendijomis, tokiomis pat sąlygomis kaip piliečiai, kurių padėtis panaši“.

26 1992 m. vasario 26 d. Sprendimo *Raulin*, C-357/89, EU:C:1992:87, 34 punktas.

38. Sprendime *Bidar* Teisingumo Teismas paaikškino, kad, į EB sutartį įtraukus Sąjungos pilietybės sąvoką ir skyrių, skirtą, be kita ko, švietimui ir profesiniam rengimui, kitoje valstybėje narėje teisėtai gyvenančio Sąjungos piliečio situacija patenka į draudimo diskriminuoti dėl pilietybės taikymo sritį, kai siekiama gauti besimokantiems asmenims skirtą pagalbą išlaikymo išlaidoms padengti, kuri teikiama duodant subsidijuojamą paskolą arba skiriant stipendiją. Teisingumo Teismas šiame sprendime neatskyrė skirtingų galimybės įgyti išsilavinimą aspektų, kuriems taikomas finansavimas²⁷.

39. Be to, kaip per teismo posėdį nurodė Komisija, nors SESV 165 straipsnyje, kuriame reglamentuojama Europos Sąjungos kompetencija švietimo srityje, aiškiai nepaminėtas studijų finansavimas, šiuo straipsniu buvo remiamasi kaip teisiniu pagrindu kuriant „Erasmus+“ programą, kuri, be kita ko, apima asmenų judumo mokymosi tikslais finansavimą²⁸. Mano nuomone, tai rodo, kad ES teisės aktų leidėjas galimybę įgyti išsilavinimą pripažįsta esminiu švietimo aspektu.

40. Vis dėlto, norėdama nuspręsti, ar stipendijos arba dotacijos skyrimas patenka į Direktyvos 2000/43 3 straipsnio 1 dalies g punkto taikymo sritį, ar ne, nesiremčiau Tarybos direktyvos 2003/109/EB 11 straipsnio 1 dalies b punktu (tokia mintis buvo aptarinėjama per posėdį)²⁹. Ši nuostata susijusi su vienodu požiūriu į ilgalaikius gyventojus ir į priimančiosios valstybės piliečius, kalbant apie teisę „į švietimą ir profesinį mokymą, taip pat gauti stipendijas pagal nacionalinės teisės nuostatas“. Iš nuorodos į „nacionalinę teisę“ akivaizdu, kad ši nuostata, kalbant apie tai, kas laikytina „stipendija“, negali būti aiškinama remiantis principais, taikomais savarankiškoms ES teisės sąvokoms (žr. šios išvados 20 ir 21 punktus). Šiomis aplinkybėmis ir atsižvelgdama į tai, kad skiriasi šių dviejų direktyvų taikymo sritis *ratione personae* ir *ratione materiae*, manau, kad, aiškinant „švietimą“ atsižvelgiant į Direktyvą 2000/43, netinka remtis Direktyva 2003/109.

41. Kalbant apie Direktyvos 2000/43 3 straipsnio 1 dalies g punkto priėmimo istoriją, Komisijos pasiūlyme buvo paaikškinta, kad „švietimas“ apima „dotacijas ir stipendijas, kartu visiškai pripažįstant valstybių narių atsakomybę už mokymo turinį ir švietimo sistemų organizavimą ir gerbiant jų kultūrų bei kalbų įvairovę“³⁰. Tačiau šie paaikškinimai buvo išbraukti iš Tarybos priimtos direktyvos galutinio teksto. Fondas ir Vokietijos vyriausybė mano, kad tai rodo, jog ES teisės aktų leidėjas sąmoningai nusprendė neįtraukti dotacijų ir stipendijų į šios nuostatos taikymo sritį.

42. Nesutinku su tokiu aiškinimu.

43. Iš galutinio teksto išbrauktime sakinyje taip pat buvo nurodytas įpareigojimas paisyti valstybių narių atsakomybės už mokymo turinį ir švietimo sistemų organizavimą. Šiuo sakiniu pažodžiui pakartojama SESV 165 straipsnio 1 dalis, kuria nustatoma Sąjungos kompetencija švietimo srityje. Nors ši nuostata nėra Direktyvos 2000/43 teisinis pagrindas, šios direktyvos materialinė taikymo sritis natūraliai apsiriboja ES suteiktais įgaliojimais³¹. Todėl teisės aktų leidėjas negalėjo siekti pakeisti šios nuostatos taikymo srities, kai išbraukė sakinį „kartu visiškai pripažįstant valstybių narių atsakomybę už mokymo turinį ir švietimo sistemų organizavimą ir gerbiant jų kultūrų bei kalbų įvairovę“ iš Direktyvos 2000/43 3 straipsnio 1 dalies g punkto. Nors neaišku, kokių sumetimų vedamas teisės aktų leidėjas išbraukė šią formuluotę, įtikinamai skambėtų paaikškinimas, kad jis tiesiog pašalino perteklinę formuluotę. Išbraukus šią frazę, nuostatos kalba tampa aiškesnė, tačiau jos taikymo sritis nepasikeičia,

27 2005 m. kovo 15 d. sprendimo byloje C-209/03, EU:C:2005:169, 39–42 punktai. Šiuo sprendimu buvo pakeista ankstesnė jurisprudencija, kurioje Teisingumo Teismas konstatavo, kad šiame (tuometiniame) Bendrijos teisės raidos etape švietimas ir parama studentų išlaikymui ir mokymui nepriklauso EEB kompetencijai; žr. 1988 m. birželio 21 d. Sprendimo *Lair*, 39/86, EU:C:1988:322, 15 punktą.

28 Reglamentas (ES) Nr. 1288/2013.

29 2003 m. lapkričio 25 d. Tarybos direktyva 2003/109 dėl trečiųjų valstybių piliečių, kurie yra ilgalaikiai gyventojai, statuso (OL L 16, 2004, p. 44; 2004 m. specialusis leidimas lietuvių k., 19 sk., 6 t., p. 272).

30 Komisijos pasiūlymas, p. 8.

31 Direktyvos 3 straipsnio 1 dalis.

be to, pabrėžiamas savarankiškas sąvokų pobūdis, nes nebeminimi valstybių narių įgaliojimai. Logiška, kad ta pati išvada darytina dėl pirmos išbraukto sakinio dalies, t. y. „apimanti dotacijas ir stipendijas“. Fondas ir Vokietijos vyriausybė teigia, kad šie žodžiai buvo išbraukti siekiant susiaurinti apibrėžtį. Tačiau teisingas būtų ir priešingas argumentas: frazė išbraukta siekiant užtikrinti plačią apibrėžtį.

44. Šios išvados nepaneigia aplinkybė, kad kitos direktyvos taikymo sritį apibrėžiančios sąvokos (3 straipsnio 1 dalies a–e ir h punktuose) toliau paaiškinamos sakiniu, prasidedančiu žodžiu „įskaitant“. Be to, manęs neįtikina argumentas, kad profesinį orientavimą ir mokymą atskirai nurodžius 3 straipsnio 1 dalies b punkte išreiškiamas ketinimas susiaurinti švietimo sąvokos taikymo sritį.

45. Profesinis orientavimas ir mokymas yra glaudžiai susiję su galimybe įsidarbinti, todėl jie nurodomi iškart po šio aspekto. Tuo metu, kai „profesinis mokymas“ buvo vienintelė sąvoka EEB sutartyje, susijusi su švietimu, Teisingumo Teismas konstatavo, kad paprastai universitetinės studijos laikomos „profesiniu mokymu“, kaip apibrėžta EEB sutarties 128 straipsnyje, todėl papildomas registracijos mokestis, taikomas kitų valstybių narių piliečiams studentams, laikomas EEB sutarties 7 straipsniui prieštaraujančia diskriminacija dėl pilietybės. Akivaizdu, kad toje byloje Teisingumo Teismas profesinio mokymo sąvoką aiškino plačiai ir teleologiškai, siekdamas uždrausti diskriminaciją dėl pilietybės universitetinių studijų srityje. Šiuo atveju matyti analogija su šia byla, nes reikėtų taikyti tuos pačius aiškinimo metodus, kad nagrinėjama taisyklė būtų taikoma plačiau³².

46. Komisija per posėdį teigė, kad stipendijų skyrimui taip pat galėtų būti taikomas Direktyvos 2000/43 3 straipsnio 1 dalies f punktas (socialinės lengvatos). Šis klausimas gali būti svarbus, jei Teisingumo Teismas nuspręstų, kad stipendijų skyrimas nepatenka į švietimo sritį.

47. Komisijos pasiūlyme nurodyta, kad socialinės lengvatos yra ekonominio ar kultūrinio pobūdžio, pavyzdžiui, galimybė lengvatinėmis sąlygomis naudotis viešuoju transportu arba gauti subsidijuojamą maitinimą mokyklose vaikams iš mažas pajamas gaunančių šeimų³³. Teisingumo Teismas jau konstatavo, kad išlaikymo ir mokymosi pašalpa, mokama universitetinių studijų, kurias baigus įgyjama profesinė kvalifikacija, laikotarpiu, yra socialinė lengvata, kaip ji suprantama pagal Reglamento Nr. 1612/68 7 straipsnio 2 dalį³⁴. Mano nuomone, ši nuostata apima studijų finansavimą, kuris yra „horizontalus“, t. y. suteikiamas visiems remiantis kriterijais, susijusiais, pavyzdžiui, su besimokančių asmenų ar jų tėvų pajamomis arba užimtumu. Manau, kad tokie atvejai yra ir susiję su galimybe įgyti „išsilavinimą“, ir laikytini „socialine lengvata“. Tai reiškia, kad negalima atmesti, kad abiejų nuostatų taikymo sritis gali sutapti. Tačiau, jei finansavimas yra skiriamas ribotam besimokančių asmenų skaičiui atsižvelgiant į kriterijus, susijusius su jų akademinės veiklos rezultatais arba kitais nuopelnais (kaip, atrodo, ir yra pagrindinėje byloje), mano nuomone, turėtų būti laikoma, kad toks finansavimas patenka į švietimo sąvokos taikymo sritį.

48. Remiantis tuo, kas išdėstyta, darytina išvada, kad, atsižvelgiant į Direktyvą 2000/43, švietimo sąvoka turi būti aiškinama plačiai ir kad ji apima aspektus, susijusius su galimybe įgyti išsilavinimą, pavyzdžiui, finansavimą skiriant stipendijas. Vis dėlto tarp finansavimo ir švietimo turi būti realus ryšys. Stipendija turi tokį ryšį, jei ji skirta, pavyzdžiui, registracijos mokesčiams ir mokesčiams už mokslą, kelionės išlaidoms, susijusioms su studijomis kitoje valstybėje, arba išlaikymo išlaidoms padengti, kai besimokantiems asmenims taip siekiama sudaryti galimybę mokytis švietimo įstaigoje³⁵. Šiuos aspektus turi įvertinti nacionalinis teismas.

32 Žr. 1988 m. vasario 2 d. Sprendimo *Blaizot ir kt.*, 24/86, EU:C:1988:43, 10–24 punktus, ypač 19, 20 ir 24 punktus.

33 Komisijos pasiūlymas, p. 7.

34 Žr. 2016 m. gruodžio 15 d. Sprendimo *Depesme ir kt.*, C-401/15–C-403/15, EU:C:2016:955, 38 punktą ir jame nurodytą jurisprudenciją. Apibrėžiant socialinių lengvatų sąvoką Komisijos pasiūlyme (p. 7) aiškiai remiamasi Reglamentu Nr. 1612/68.

35 Šiuo klausimu manau, kad ES teisė aiškiai pasikeitė nuo to laiko, kai Teisingumo Teismas 1988 m. birželio 21 d. Sprendimo *Brown*, 197/86, EU:C:1988:323, 18 punkte konstatavo, kad „šiam Bendrijos teisės raidos etape studentams teikiama parama pragyvenimui ir studijoms iš esmės nepatenka į EEB sutarties taikymo sritį, kaip ji suprantama pagal jos 7 straipsnį“. Žr. šios išvados 38 punkte minėto 2005 m. kovo 15 d. Sprendimo *Bidar*, C-209/03, EU:C:2005:169, 39–42 punktus. Juo labiau taip turėtų būti Direktyvos 2000/43 kontekste, atsižvelgiant į jos tikslą ir sistemą, nagrinėjamus šios išvados 24 ir paskesniuose punktuose.

49. Todėl darau išvadą, kad švietimo sąvoka, kaip ji suprantama pagal Direktyvos 2000/43 3 straipsnio 1 dalies g punktą, apima stipendijų, skirtų tyrimų ir studijų projektams užsienyje palaikyti, skyrimą. Nacionalinis teismas turi patikrinti, ar tarp skiriamo finansavimo ir švietimo yra realus ryšys.

Išvada

50. Atsižvelgdama į tai, kas išdėstyta, siūlau Teisingumo Teismui taip atsakyti į *Bundesgerichtshof* pateiktą klausimą:

Švietimo sąvoka, kaip ji suprantama pagal 2000 m. birželio 29 d. Tarybos direktyvos 2000/43, įgyvendinančios vienodo požiūrio principą asmenims nepriklausomai nuo jų rasės arba etninės priklausomybės, 3 straipsnio 1 dalies g punktą, apima stipendijų, skirtų tyrimų ir studijų projektams užsienyje skatinti, skyrimą. Nacionalinis teismas turi patikrinti, ar tarp finansavimo ir švietimo yra realus ryšys.